

## بسم‌اله الرحمن الرحيم

اهمیت بخشی و توجه به معنویات در دولت سیزدهم با تاکید بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

فاطمه زهرا هاشمی<sup>۱</sup>

فاطمه عزیزی<sup>۲</sup>

### چکیده:

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، صادره از سوی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۷، چشم‌انداز راهبردی برای آینده جمهوری اسلامی ایران را ترسیم کرده و هفت محور بنیادین از جمله معنویت و اخلاق را مورد توجه قرار داده است. این بیانیه بر گسترش اخلاق اسلامی، تعمیق ایمان در نسل جوان، و پیوند بین علم و معنویت تأکید دارد. دولت سیزدهم با ریاست آیت‌الله سیدابراهیم رئیسی، با گفتمان تحول‌خواهی و عدالت‌محوری، تلاش کرده است تا اصول این بیانیه را در برنامه‌های خود پیاده‌سازی نماید. این مقاله با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی، ضمن بررسی مبانی نظری معنویت در سیاست اسلامی، به تحلیل راهبردها و اقدامات دولت سیزدهم در تحقق اهداف معنوی بیانیه گام دوم می‌پردازد. یافته‌ها حاکی از آن است که دولت سیزدهم با بهره‌گیری از ظرفیت نهادهای دینی، انقلابی و مردمی، در جهت ارتقاء معنویت در ساختار اجرایی کشور با گفتمان‌سازی معنوی، ساختارسازی فرهنگی و پویایی میدانی و عملیاتی گام‌هایی برداشته، اما همچنان چالش‌هایی جدی در مسیر نهادینه‌سازی معنویت در عرصه حکمرانی وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: دولت سیزدهم، بیانیه گام دوم، حکمرانی دینی، گفتمان‌سازی معنوی، ساختارسازی فرهنگی، پویایی میدانی و عملیاتی

---

<sup>۱</sup> طلبه سطح ۲ مدرسه علمیه تخصصی الزهراء سلام الله علیها ساری

<sup>۲</sup> مدرس مدرسه علمیه تخصصی الزهراء سلام الله علیها ساری

## مقدمه

معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده‌ی همه‌ی حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است.<sup>۱</sup> در همین امر استاد مطهری می‌فرماید: معنویت و انسانیت، دو امر تفکیک‌ناپذیرند و همان‌طور که دیگر نمی‌توان به معنویت چسبید و انسانیت را رها کرد، حتی نمی‌شود برای انسانیت قداستی منهای معنویت قائل شد.<sup>۲</sup> و همچنین می‌فرمایند: براساس قرآن، ایمان و معنویت جزء سرشت انسان است.<sup>۳</sup> در قرآن کریم آیه ۳۸ سوره شوری آمده است: آنچه به شما عطا شده متاع زودگذر زندگی دنیای فانی است مبادا شما را فریب دهد و غافل سازد، و تصور کنید همیشه در اختیار شما است، برقی است می‌جهد و به زودی خاموش می‌شود، شعله‌ای است در برابر باد و حبابی است بر سطح آب، و غباری است در مسیر طوفان ولی پادشاه‌ها و مواهبی که نزد خدا است بهتر و پایدارتر است برای کسانی که ایمان آورده‌اند و بر پروردگار شان توکل می‌کنند.<sup>۴</sup> همچنین در آیه ۲ سوره انفال آمده است مؤمنان تنها کسانی هستند که هر وقت نام خدا برده شود دل‌هایشان ترسان می‌گردد، و هنگامی که آیات او بر آنها خوانده می‌شود ایمانشان افزون می‌گردد و تنها بر پروردگار شان توکل دارند. آنها که نماز را برپا می‌دارند و از آنچه به آنها روزی داده‌ایم انفاق می‌کنند. مؤمنان حقیقی آنها هستند، برای آنان درجات (فوق‌العاده‌ای) نزد پروردگار شان است و برای آنها آمرزش و روزی بی‌نقص و عیب است.<sup>۵</sup> در زندگی امام چهارم، چند رشته کار وجود دارد که یکی از آنها، همین رشته اخلاق و معنویت است، یعنی تربیت و تهذیب اخلاق جامعه اسلامی. امام سجاد (علیه‌السلام) به تعلیم و تغییر اخلاق در جامعه اسلامی کمر بست چون طبق تحلیل آن امام بزرگوار، بخش مهمی از مشکلات اساسی دنیای اسلام که به فاجعه کربلا انجامید، ناشی از انحطاط و فساد اخلاق مردم بود. اگر مردم از اخلاق اسلامی و معنویت برخوردار بودند، نمی‌توانستند آن فاجعه را بیافرینند. اگر مردم آن‌طور پست نشده بودند، آن‌طور به خاک نیچسبیده بودند، آن‌طور از آرمانها دور نشده بودند و رذایل بر آنها حاکم نمی‌بود، ممکن نبود حکومت‌ها - ولو فاسد باشند؛ ولو بی‌دین و جائر باشند - بتوانند مردم را به ایجاد چنان فاجعه عظیمی؛ یعنی کشتن پسر پیغمبر و پسر فاطمه زهرا سلام‌الله‌علیها وادار کنند.

---

۱ - بیانیه گام دوم انقلاب

۲ - مطهری، مرتضی، ده گفتار، مؤسسه انتشارات صدرا، ۱۳۸۲، ص ۱۴۹

۳ - .....، مجموعه آثار، ۱۳۸۹ مؤسسه انتشارات صدرا، ج ۲، ص ۴۲

۴ - مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، ج ۲۰، ص ۴۵۷

۵ - همان، ج ۷، ص ۹۰

یک ملت، وقتی منشأ همه مفاسد خواهد شد که اخلاق او خراب شود. این را امام سجاد علیه السلام، در چهره جامعه اسلامی تفحص کرد، و کمر بست به این که این چهره را از این زشتی پاک کند و اخلاق را نیکو گرداند.<sup>۱</sup> پس شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می آورد؛ این بی گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت ها توفیق چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی آید، پس حکومتها نمی توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند؛ دستگاه های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد و این البته به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست. در دوره ی پیش رو باید در این باره ها برنامه های کوتاه مدت و میان مدت جامعی تنظیم و اجرا شود.<sup>۲</sup>

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی که در چهل سالگی انقلاب صادر شد، به منزله نقشه راه نظام جمهوری اسلامی ایران برای دهه های پیش رو است. در این بیانیه، رهبر معظم انقلاب اسلامی بر نقش حیاتی «معنویت، اخلاق، علم، عدالت، استقلال، آزادی و عزت ملی» تأکید کرده اند. از نگاه ایشان، معنویت تنها عنصر شخصی نیست، بلکه به مثابه زیرساخت تمدن اسلامی و روح جاری در همه ابعاد سیاست گذاری است.

در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بر اهمیت معنویت و اخلاق در جامعه تأکید ویژه ای شده است. رهبر انقلاب در این بیانیه می فرماید: «معنویت یعنی برجسته کردن ارزش های معنوی، مانند اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در رفتار فردی و اجتماعی؛ و اخلاق، یعنی رعایت تقوا، صداقت، وفاداری، تواضع، اعتماد به نفس، شجاعت، ادب، گذشت و کمک به ضعیفان و نیازمندان ... این دو نیاز اساسی، هم در افراد، هم در جامعه، نه تنها به هیچ روی قابل انکار نیستند، بلکه برای آینده نیز حیاتی اند»

از منظر مقام معظم رهبری، معنویت صرفاً بعد فردی ندارد، بلکه اساس و ستون تمدن سازی اسلامی است. به عبارت دیگر، بدون تربیت معنوی، جامعه اسلامی دچار انحراف از اهداف اصلی انقلاب خواهد شد. ایشان در بخش های مختلف بیانیه هشدار می دهند که بدون تقویت معنویت، ظواهر تمدنی (مثل پیشرفت علمی و اقتصادی) می تواند به انحراف کشیده شود و اخلاق عمومی جامعه رو به زوال رود.

---

۱ - بیانات رهبری در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۲/۴/۲۳

۲ - بیانیه گام دوم انقلاب

رهبر انقلاب معتقدند که معنویت، موجب پاکی در نیت‌ها، پرهیز از فساد، و انگیزه‌ی خدمت‌گذاری بی‌منت در مسئولان می‌شود. تقویت معنویت در مدیران، به ایجاد اعتماد عمومی و رضایت اجتماعی کمک می‌کند. این نگاه در متن بیانیه نیز مشهود است: «اگر معنویت و اخلاق در جامعه ترویج شود، بسیاری از مشکلات اجتماعی، اقتصادی، و حتی سیاسی حل خواهد شد».

معنویت به انقلاب اسلامی عمق می‌دهد و آن را از یک حرکت صرفاً سیاسی یا ملی‌گرایانه متمایز می‌سازد. به همین دلیل، رهبر انقلاب بارها تأکید کرده‌اند که «انقلاب اسلامی، قبل از آن‌که انقلاب سیاسی باشد، انقلاب ایمان بود».

دولت سیزدهم از آغاز فعالیت خود در سال ۱۴۰۰ با شعارهای عدالت‌خواهانه، انقلابی و معنویت‌محور، در صدد تحقق این مفاهیم در سطح ساختارهای اجرایی و فرهنگی کشور بوده است. اما تحقق اهداف بیانیه، به‌ویژه در بخش «معنویت و اخلاق»، نیازمند سیاست‌گذاری‌های عمیق، استمرار در عمل و هم‌افزایی نهادهای مرتبط است. این مقاله با بررسی برنامه، اقدامات و گفتمان دولت سیزدهم، میزان انطباق آن با مؤلفه‌های معنوی بیانیه گام دوم را ارزیابی می‌کند.

### **مبانی نظری و پیشینه پژوهش**

امام خمینی (رحمه الله علیه) عیار معنویت و اخلاق را در فضای عمومی جامعه به‌گونه‌ای چشمگیر افزایش داد. این پدیده‌ی مبارک را رفتار و منش وی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود<sup>۱</sup>. منظومه فکری مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که معنویت نه تنها عنصر فردی بلکه رکن بنیادین حکمرانی اسلامی است. معنویت در بیانیه گام دوم، به عنوان زیربنای تمدن‌سازی اسلامی معرفی شده است. پیشینه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بسیاری از دولت‌های پیشین نتوانسته‌اند راهبردهای عملیاتی در حوزه تقویت معنویت ارائه دهند. دولت سیزدهم با تأکید بر تحول فرهنگی، در پی بازگرداندن معنویت به کانون تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری است.

---

<sup>۱</sup> - بیانیه گام دوم انقلاب

<sup>۲</sup> - فلاحی، ۱۳۹۹؛ ایمانی، ۱۴۰۰.

مفهوم معنویت در نظام اسلامی، ارتباط وثیقی با توحید، اخلاق فردی و اجتماعی، و تربیت دینی دارد. طبق اندیشه مقام معظم رهبری، معنویت به معنای بازگشت به ارزش‌های اصیل اسلامی، اصلاح درونی مسئولان و جهت‌دهی الهی به مناسبات اجتماعی است.

پژوهشگران بسیاری به جایگاه معنویت در حکمرانی اسلامی پرداخته‌اند. فلاحی (۱۳۹۹) معتقد است که بدون معنویت، عدالت‌ورزی دچار انحراف می‌شود. ایمانی (۱۴۰۰) نیز با تحلیل تطبیقی دولت‌های جمهوری اسلامی، نتیجه می‌گیرد که فقدان انسجام نهادی در ترویج معنویت، یکی از دلایل ناکارآمدی فرهنگی بوده است.

بیانیه گام دوم در واقع، نوعی بازگشت به اصول و اهداف نخستین انقلاب اسلامی است، اما در قالب نیازهای نوپدید جامعه کنونی؛ لذا تبیین نسبت دولت با این بیانیه، به‌ویژه در بخش معنویت، نیازمند ارزیابی اقدامات اجرایی و فرهنگی است.

### **روش‌شناسی پژوهش**

این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی است و داده‌های آن از طریق تحلیل محتوای بیانیه‌ها، برنامه‌های رسمی دولت سیزدهم، سخنرانی‌های رئیس‌جمهور و اسناد منتشر شده از نهادهای سیاست‌گذار استخراج شده است. همچنین از روش تحلیل کیفی برای بررسی نحوه بازتاب مؤلفه‌های معنوی در سیاست‌ها استفاده شده است.

داده‌های مورد بررسی شامل:

سخنرانی‌های رئیس‌جمهور سیزدهم از ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۳؛

اسناد رسمی دولت سیزدهم (گزارش‌های سالانه ریاست‌جمهوری، برنامه تحولی فرهنگی، مصوبات هیئت دولت)؛

بیانیه‌ها و توصیه‌های رهبری در رابطه با گام دوم انقلاب؛

نظرات و تحلیل‌های نخبگان حوزوی و دانشگاهی در نشریات تخصصی و علمی-پژوهشی.

طرح با همکاری سازمان فضای مجازی بسیج پیش رفته است و هزاران نفر از این کار استقبال کرده‌اند، در گام اول ۵۰۰ نفر در دوره‌هایی که تعریف شده است حضور پیدا کردند.

دولت سیزدهم به همکاری با حوزه‌های علمیه، سازمان تبلیغات اسلامی، دفتر تبلیغات قم، آستان قدس رضوی، سپاه و بسیج فرهنگی برای تربیت معنوی جامعه اهمیت ویژه‌ای می‌داد.

یکی از ابتکارات ویژه در دولت سیزدهم، تشکیل قرارگاه ملی قرآن کریم بود. این قرارگاه با هدف انسجام‌بخشی به فعالیت‌های دستگاه‌های متعدد قرآنی و جلوگیری از موازی‌کاری در سیاست‌گذاری ایجاد شد. قرارگاه ملی قرآن در ذیل شورای عالی انقلاب فرهنگی، و با مشارکت نهادهایی مانند وزارت آموزش و پرورش، سازمان صداوسیما، سازمان اوقاف، و حوزه علمیه قم طراحی شد.<sup>۱</sup>

طرح تربیت ۱۰ میلیون حافظ قرآن که در دولت‌های گذشته آغاز شده بود، در دولت سیزدهم با جدیت پیگیری شد. دولت سیزدهم با بازآرایی اهداف کمی و کیفی طرح ملی تربیت ۱۰ میلیون حافظ قرآن، تلاش کرد این برنامه را از حالت شعاری خارج کرده و به آن ساختار آموزشی دقیق بدهد. در این راستا، وزارت آموزش و پرورش، اوقاف، سازمان دارالقرآن و بسیج، طی طرحی مشترک با نام «حفظ موضوعی، مفهومی و جزءخوانی در مقاطع تحصیلی» فعالیت کردند. در سال ۱۴۰۲، بنا بر اعلام سازمان دارالقرآن الکریم «بیش از ۸۷۰ هزار دانش‌آموز و جوان در طرح تربیت حافظ شرکت فعال داشتند که ۴۵ درصد آن‌ها به صورت مجازی آموزش دیدند».<sup>۲</sup>

با همکاری وزارت آموزش و پرورش و سازمان اوقاف طرح «۱۰ جزء قرآن تا پایان دبیرستان» در مدارس اجرا شد.

آغاز به کار طرح حفظ قرآن کارکنان وزارت ارشاد از دیگر اقدامات دولت با همکاری نهادهای دیگر بود که براساس این طرح کارکنان وزارت ارشاد هر ماه یک سوره از قرآن کریم را حفظ خواهند کرد.

#### ۴. برنامه‌ریزی برای سبک زندگی اسلامی - ایرانی

---

<sup>۱</sup> - خبرگزاری مهر، گزارش نشست تخصصی شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۴۰۱

<sup>۲</sup> - پایگاه اطلاع‌رسانی سازمان دارالقرآن الکریم

بسیاری از مصوبات دولت، به طور مستقیم یا غیرمستقیم به اصلاح سبک زندگی و بازگشت به ارزش‌های اسلامی اختصاص دارند. ترویج ازدواج آسان، مبارزه با مصرف‌گرایی، تقویت فرهنگ وقف و حمایت از مشاغل خانگی، سواد رسانه‌ای با رویکرد تربیت اخلاقی، اقتصاد مقاومتی بر مبنای قناعت و تشویق به ازدواج آسان از جلوه‌های تلاش برای بازگشت به معنویت عملی هستند و بخشی از این اقدامات هستند. (سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۴۰۲).

در یک‌صدمین سال نگاشت مفاتیح الجنان همایش فاخری با همین موضوع برگزار شد تا ادای دینی به شیخ عباس قمی با شد. برنامه ریزی شده است تا دعا به عنوان یکی از چهار ضلع قرآن، نماز، عترت و دعا به شتر پیگیری شود. یکی از این برنامه‌ها ترویج دعا، فرهنگ دعا، مکاتب دعاخوانی، مفاهیم دعا و ... در کشور است. بسیاری از مفاهیمی که در دعاها هست، راهکارهای رفع مشکلات کشور است. بر همین اساس برای تمرکز بر دعا برنامه‌ریزی شده و در سال اول مسئله صحیفه سجادیه در دست اجرا قرار گرفته است.

یکی از جلوه‌های معنویت‌گرایی، ساده‌زیستی مسئولان و مبارزه با مفاسد است. دولت سیزدهم با تصویب «منشور سلامت اداری» و اجرای سیاست‌هایی چون شفافیت حقوق مدیران، کوتاه‌سازی زنجیره امضاها و مبارزه با رشوه، در تلاش است تا معنویت را در نظام اجرایی جاری سازد.<sup>۱</sup> در سیاست‌گذاری‌های دولت سیزدهم، بارها تأکید شد که مدیران باید از اشرافی‌گری، تجمل و فساد دوری کنند. ابلاغ منشور سلامت اداری، شفاف‌سازی دریافتی‌ها، و برخورد با مفاسد، جلوه‌ای از پیوند سیاست با معنویت بود.

شهید رئیسی همواره بر لزوم پیوند اخلاق با مسئولیت‌پذیری تأکید داشت. او فسادستیزی، ساده‌زیستی و پاک‌دستی مدیران را بخشی از معنویت سیاسی می‌دانست و بارها اعلام کرد که مدیریت بدون اخلاق، منجر به تباهی جامعه می‌شود. وی معتقد بود اگر مسئول، خدا را ناظر نبیند، مردم را هم نخواهد دید.

از دیگر سیاست‌های معنویت‌محور دولت، تشویق به ازدواج آسان، فرزندآوری، پرهیز از مصرف‌گرایی و تجملات بود. این رویکرد در برنامه‌های وزارت فرهنگ، صدا و سیما و حتی بسته‌های حمایتی اجتماعی دولت لحاظ شد.

---

<sup>۱</sup> - گزارش دیوان محاسبات، ۱۴۰۲

## نتیجه گیری:

محور اصلی در زندگی اهل بیت (علیهم السلام) و انقلاب امام خمینی (رحمه الله علیه) وجود معنویت و اخلاق در جامعه است چون یک جامعه وقتی دارای بعد معنوی شود در راس آن ایمان به خدا و توکل به اوست. طبق آیات و احادیث جامعه‌ای رشد و پیشرفت می‌کند و به یک تمدن اسلامی می‌رسد که هر فردی همه افعال خود را با توجه به بعد روحانی و معنوی ببیند. شهید رئیسی هم با توجه به الگوپذیری از مکتب ائمه و امام خمینی (رحمه الله علیه) و امام خامنه‌ای (مدظله العالی) اهمیت به قرآن و معنویات را مهمترین رکن دولت قرار داد و برای توسعه فرهنگ قرآنی، ترویج معارف اهل بیت (علیهم السلام)، توجه به شخصیت‌های دینی و ادبی و اجرای برنامه‌های فرهنگی و معنوی کوشیدند. این اقدامات نشان دهنده تعهد دولت سیزدهم به ترویج معنویت و اخلاق در جامعه و تلاش برای نهادینه سازی ارزش‌های دینی و فرهنگی در میان مردم است. رویکرد معنویت‌محور دولت سیزدهم را می‌توان در سه سطح تحلیل کرد:

گفتمان سازی معنوی؛ از نظر بیانی، دولت سیزدهم گفتمانی نزدیک به اندیشه رهبری در بیانیه گام دوم دارد و بر مسئولیت الهی کارگزاران، تقوا، و خدمت صادقانه تأکید می‌کند.

ساختار سازی فرهنگی؛ با ایجاد یا تقویت نهادهای تربیتی و دینی، تلاش‌هایی برای نهادینه سازی معنویت صورت گرفته است. با این حال، عدم هماهنگی میان برخی نهادها و غلبه نگاه اجرایی-اداری بر فرهنگی، موجب کاهش اثربخشی شده است.

پویایی میدانی و عملیاتی؛ اگرچه اقدامات عملی چون حمایت از فعالیت‌های قرآنی و اردوهای جهادی ارزشمندند، اما هنوز با الگوی مطلوبی از حکمرانی معنوی فاصله وجود دارد. تمرکز بر خروجی‌های فرهنگی ملموس و تربیت نسل‌های مؤمن ضروری است.

شهید آیت الله رئیسی، به معنای واقعی کلمه شخصیتی قرآنی بود؛ هم در رفتار و سلوک شخصی و هم در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و مدیریتی. دفاع از حقانیت قرآن کریم در صحن سازمان ملل، استنادات قرآنی دقیق و پرتکرار در سخنرانی در جمع اعضای سازمان کنفرانس اسلامی در دفاع از مردم مظلوم غزه، شرکت هر ساله در اختتامیه مسابقات بین‌المللی قرآن کریم، شرکت هر ساله در آئین تکریم از خادمان قرآن کریم، بازدید هر ساله از نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم و شرکت ایشان در جلسه شورای توسعه فعالیت‌های قرآنی، بخشی از فعالیت‌های قرآنی ایشان در سال‌های اخیر و نشان دهنده اهتمام ایشان به فعالیت‌های قرآنی بود. یکی از دلایل رونق فعالیت‌های قرآنی در کشور در سال‌های اخیر که مورد تجلیل و اظهار رضایت رهبر انقلاب نیز قرار



گرفت، اهتمام شخص شهید آیت الله رئیسی به گسترش قرآن و فرهنگ قرآنی و فعالیت‌های قرآنی در کشور بود.

دولت شهید رئیسی، در مسیر تحقق بیانیه گام دوم انقلاب، ترویج معنویت را نه صرفاً در بعد فردی، بلکه به مثابه زیربنای حکمرانی اسلامی دنبال کرد. گرچه موانع ساختاری وجود داشت، اما نگاه ایشان به حکومت به مثابه «خدمت در راه خدا» نشان‌دهنده عمق این رویکرد بود.

دولت سیزدهم، با درک عمیق از جایگاه قرآن در بیانیه گام دوم انقلاب، قرآن را از حاشیه به متن سیاست‌گذاری فرهنگی آورد. گرچه هنوز موانع و کاستی‌هایی وجود دارد، اما مسیر روشن و الهام‌بخشی در توسعه فرهنگ قرآنی کشور پایه‌گذاری شد.

در مجموع، دولت سیزدهم گام‌هایی مهم اما ابتدایی در راستای تحقق اهداف معنوی بیانیه گام دوم برداشته است. استمرار این مسیر نیازمند انسجام نهادی، بازنگری در شیوه‌های فرهنگی، و پایبندی عملی مسئولان به ارزش‌های اخلاقی است. دولت سیزدهم، برخلاف بسیاری از دولت‌های پیشین که رویکردی شعاری به قرآن داشتند، تلاش کرد قرآن را از حاشیه به متن زندگی مردم و ساختارهای حکمرانی بیاورد.

دولت سیزدهم در پی آن بود تا با الگوبرداری از بیانیه گام دوم، فضایی معنوی، اخلاقی و عدالت‌محور در جامعه و دولت ایجاد کند. با وجود تلاش‌های مثبت، همچنان چالش‌هایی نظیر عدم هماهنگی نهادی، ضعف در سیاست‌گذاری فرهنگی یکپارچه، و مقاومت‌های ساختاری وجود دارد. تقویت نهادهای فرهنگی هم‌افزا، استفاده از ظرفیت جوانان انقلابی و نهادینه‌سازی اخلاق اسلامی در آموزش رسمی از راهکارهای پیشنهادی در راستای تعمیق رویکرد معنویت‌محور در دولت است.

اگرچه بسیاری از طرح‌ها هنوز در مرحله اجرا هستند و تا تحقق کامل فاصله دارند، اما نگرش شهید رئیسی به قرآن به عنوان «راهنمای حکمرانی معنوی» نقطه عطفی در سیاست‌گذاری فرهنگی کشور محسوب می‌شود.

## فهرست منابع:

۱. قرآن کریم
۲. بیانیه گام دوم انقلاب
۳. بیانات شهید رئیسی در آیین اختتامیه مسابقات بین‌المللی قرآن، فروردین ۱۴۰۲
۴. شریف رضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه
۵. شیخ کلینی، اصول کافی، دارالکتب الاسلامیه
۶. مطهری، مرتضی، ده گفتار، مؤسسه انتشارات صدرا، ۱۳۸۲
۷. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، ۱۳۸۹، مؤسسه انتشارات صدرا
۸. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه
۹. محسنیان، سیدعلی، قاسمی نژاد، عبدالرحیم، بررسی لایحه برنامه هفتم توسعه در حوزه رسانه و فضای مجازی و ارائه احکام پیشنهادی، ماهنامه گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای

اسلامی

۱۰. [www.Khamenei.ir](http://www.Khamenei.ir)
۱۱. [www.irannewspaper.ir](http://www.irannewspaper.ir)
۱۲. [www.trib news.ir](http://www.trib news.ir)
۱۳. [www.ibna.ir](http://www.ibna.ir)
۱۴. [www.moi.ir](http://www.moi.ir)
۱۵. [www.president.ir](http://www.president.ir)
۱۶. [www.donate.ir](http://www.donate.ir)
۱۷. [www.irna.ir](http://www.irna.ir)
۱۸. [www.iqna.ir](http://www.iqna.ir)
۱۹. [www.nezamat.ir](http://www.nezamat.ir)
۲۰. [www.mehrnews.com](http://www.mehrnews.com)
۲۱. [www.president.ir](http://www.president.ir)
۲۲. [www.farsnews.ir](http://www.farsnews.ir)
۲۳. [www.mardomsalari.ir](http://www.mardomsalari.ir)